

# ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΕΚΤΑΚΤΟΥ ΑΝΑΓΚΗΣ\*

GIORGIO AGAMBEN

Ο Carl Schmitt (1888-1985), στο έργο του *Πολιτική θεολογία* (1922),<sup>1</sup> ανέδειξε την ουσιώδη συνάφεια μεταξύ της κατάστασης εκτάκτου ανάγκης και της κυριαρχίας. Ωστόσο, μολονότι ο περίφημος σμιτιανός ορισμός του κυριάρχου ως εκείνου που «αποφασίζει για την κατάσταση εκτάκτου ανάγκης» έχει σχολιαστεί κατά κόρον, εξακολουθούμε να μην διαθέτουμε στο πλαίσιο του δημοσίου δικαίου μια συγκροτημένη θεωρία για την κατάσταση εκτάκτου ανάγκης. Οι θεωρητικοί και οι ιστορικοί του δικαίου το προσεγγίζουν ως ζήτημα πραγματολογικής μάλλον τάξεως παρά ως ζήτημα ουσιαστικώς νομικό.

Ακόμη και ο ορισμός της έννοιας είναι περίπλοκος, καθώς βρίσκεται στο μεταίχμιο δικαίου και πολιτικής. Σύμφωνα με μια διαδεδομένη αντίληψη, η κατάσταση εκτάκτου ανάγκης εντοπίζεται σε ένα «διφορούμενο και ασαφές περιθώριο, στη συμβολή μεταξύ του δικαιοκτικού και του πολιτικού», και αποτελεί «σημείο ανισορροπίας μεταξύ δημοσίου δικαίου και πολιτικού γεγονότος». Και όμως, η διασαφήνιση των ορίων της είναι έργο που κατεπείγει. Διότι εάν πράγματι τα έκτακτα μέτρα που χαρακτηρίζουν την κατάσταση εκτάκτου ανάγκης είναι συνέπεια περιόδων πολιτικής κρίσης, και εάν ως εκ τούτου πρέπει να κατανοηθούν στο πεδίο της πολιτικής και όχι στο δικαιοκτικό ή το συνταγματικό πεδίο, τα μέτρα αυτά βρίσκονται στην παράδοση θέση νομικών μέτρων που είναι αδύνατον να κατανοηθούν από νομική σκοπιά, και η κατάσταση εκτάκτου ανάγκης παρουσιάζεται ως η νομική μορφή εκείνου που δεν μπορεί να έχει νομική μορφή.

Εξάλλου, εάν η κυρίαρχη εξαίρεση είναι η πρωταρχική διευθέτηση διά της οποίας το δίκαιο συνδέεται με τη ζωή προκειμένου να την συμπεριλάβει στη χειρονομία εκείνη που αναστέλλει την ίδια του την άσκηση, τότε μια θεωρία της κατάστασης εκτάκτου ανάγκης είναι ο προκαταρκτικός όρος για την κατανόηση της σχέσης που συνδέει το έμβιον με το δίκαιο. Η αφαίρεση του πέπλου που καλύπτει το αβέβαιο αυτό πεδίο μεταξύ, αφενός, του δημοσίου δικαίου και του πολιτικού γεγονότος και, αφετέρου, της έννομης τάξης και της ζωής είναι προϋπόθεση για να αντιληφθούμε τη σημασία της διαφοράς, ή της υποτιθέμενης διαφοράς, ανάμεσα στο πολιτικό και το δικαιοκτικό, καθώς και της διαφοράς ανάμεσα στο δίκαιο και τη ζωή.

Μεταξύ των στοιχείων που καθιστούν τον ορισμό της κατάστασης εκτάκτου ανάγκης ακανθώδη, είναι και η σχέση της με τον εμφύλιο πόλεμο, την εξέγερση και το δικαίωμα στην αντίσταση. Πράγματι, καθόσον ο εμφύλιος πόλεμος είναι το αντίθετο της κανονικής κατάστασης, έχει την τάση να συμφύρεται με την κατάσταση εκτάκτου ανάγκης, η οποία συνιστά την άμεση αντίδραση του κράτους, όταν εκείνο βρίσκεται αντιμέτωπο με το οξύτατο αυτό είδος εσωτερικής σύγκρουσης. Έτσι, στον 20ό αιώνα γίναμε μάρτυρες του παράδοξου φαινομένου που έχει οριστεί ως «κατά νόμον εμφύλιος πόλεμος».

Ας εξετάσουμε την περίπτωση της ναζιστικής Γερμανίας. Μόλις ο Χίτλερ αναρρήθηκε στην εξουσία (ή για να είμαστε ακριβέστεροι μόλις του προσφέρθηκε η εξουσία) εξέδωσε, στις 28 Φεβρουαρίου του 1933, το *Διάταγμα για την Προστασία του Λαού και του Κράτους*. Το διάταγμα αυτό καταργούσε όλα τα άρθρα του Συντάγματος της Βαϊμάρης που εξασφάλιζαν τις ατομικές ελευθερίες. Καθώς δε το διάταγμα δεν ανακλήθηκε ποτέ, μπορούμε να πούμε πως, από νομική άποψη, ολόκληρο το Τρίτο Ράιχ ήταν μια δωδεκαετής κατάσταση εκτάκτου ανάγκης. Και υπ' αυτήν την έννοια μπορούμε να ορίσουμε τον σύγχρονο ολοκληρωτισμό ως τη θέσμιση, μέσω της κατάστασης εκτάκτου ανάγκης, ενός κατά νόμον εμφυλίου πολέμου που επιτρέπει την εξολόθρευση όχι μόνον των πολιτικών αντιπάλων, αλλά ολόκληρων κατηγοριών του πληθυσμού που δίνουν την εντύπωση ότι αδυνατούν να ενσωματωθούν στο πολιτικό σύστημα. Έκτοτε η

Ο **Giorgio Agamben** διδάσκει φιλοσοφία στο Πανεπιστήμιο της Βερόνας. Πρόσφατα κυκλοφόρησε το βιβλίο του *Stato di eccezione*, εκδ. Bollati Boringhieri, Τουρίνο 2003.

\* Το κείμενο αποτελεί απόσπασμα διάλεξης που εκφωνήθηκε στο Centre Roland-Barthes (Université de Paris VII, Denis-Diderot) στις 10 Δεκεμβρίου 2002.

σκόπιμη δημιουργία μιας διαρκούς κατάστασης εκτάκτου ανάγκης έχει γίνει ένα από τα σημαντικότερα μέτρα των σύγχρονων κρατών, των δημοκρατιών συμπεριλαμβανομένων. Εξάλλου, δεν είναι απαραίτητο η κατάσταση εκτάκτου ανάγκης να κηρύσσεται με την τεχνική σημασία του όρου.

Από την εποχή τουλάχιστον του διατάγματος του Ναπολέοντα της 24ης Δεκεμβρίου του 1811, το γαλλικό δίκαιο αντιστατέλλει την «πλασματική ή πολιτική» κατάσταση πολιορκίας στη στρατιωτική κατάσταση πολιορκίας. Για το ίδιο θέμα, η αγγλική νομολογία κάνει λόγο για την «επινοημένη έκτακτη ανάγκη» [*fancied emergency*]: οι Ναζί θεωρητικοί του δικαίου, προκειμένου να εγκαθιδρύσουν το Εθνικοσοσιαλιστικό Κράτος, μιλούσαν ανεπιφύλακτα για μια «ηθελημένη κατάσταση εκτάκτου ανάγκης». Κατά την διάρκεια των Παγκοσμίων Πολέμων, η προσφυγή στην κατάσταση εκτάκτου ανάγκης γενικεύθηκε σε όλα τα εμπόλεμα κράτη.

Σήμερα, ενώπιον της προϊούσας εξέλιξης εκείνου που θα μπορούσε να οριστεί ως «παγκόσμιος εμφύλιος πόλεμος», η κατάσταση εκτάκτου ανάγκης τείνει όλο και περισσότερο να παρουσιάζεται ως το δεσπίζον παράδειγμα διακυβέρνησης της σύγχρονης πολιτικής. Από τη στιγμή, ωστόσο, που η κατάσταση εκτάκτου ανάγκης ανάγεται σε κανόνα και ένα προσωρινό και εξαιρετικό μέτρο παρεκτρέπεται σε τεχνική διακυβέρνησης, υπάρχει ο κίνδυνος να χαθεί η παραδοσιακή διάκριση μεταξύ των διαφορετικών μορφών Συντάγματος.

Η θεμελιώδης σημασία της κατάστασης εκτάκτου ανάγκης ως αρχετυπικής δομής διά της οποίας το δίκαιο περιβάλλει το έμβιο ον –και τούτο αναστέλλοντας τον εαυτό του– αναδύθηκε πλήρως με τη στρατιωτική διαταγή [*military order*] που εξέδωσε ο Πρόεδρος των Ηνωμένων Πολιτειών στις 13 Νοεμβρίου του 2001. Σύμφωνα με την εν λόγω διαταγή, οι μη-πολίτες [*non-citizens*] που ήταν ύποπτοι για τρομοκρατική δραστηριότητα υπάγονταν σε ειδική δικαιοδοσία που περιελάμβανε την «αόριστη κράτηση» [*indefinite detention*] και τα στρατοδικεία. Η *Πατριωτική Νομοθετική Πράξη* της 26ης Οκτωβρίου 2001 εξουσιοδοτεί τον Γενικό Εισαγγελέα να θέτει υπό κράτησιν όποιον αλλοδαπό [*alien*] κρίνεται ύποπτος ότι εκθέτει την εθνική ασφάλεια σε κίνδυνο. Ωστόσο, θα έπρεπε μέσα σε επτά μέρες ο κρατούμενος αυτός είτε να απελαθεί είτε να του απαγγελθούν κατηγορίες για παραβίαση του μεταναστευτικού νόμου ή για κάποιο άλλο έγκλημα. Η καινοτομία του διατάγματος Μπους ήταν πως απογύμνωνε τα άτομα αυτά από κάθε νομική υπόσταση και παρήγαγε ως εκ τούτου οντότητες τις οποίες ο νόμος δεν μπορούσε να κατονομάσει ή να ταξινομήσει. Οι Ταλιμπάν που συνελήφθησαν στο Αφγανιστάν όχι μόνο εξαιρούνται από την κατάσταση αιχμαλωσίας πολέμου που ορίζουν οι Συμβάσεις της Γενεύης, αλλά επιπλέον δεν εμπίπτουν σε καμία περίπτωση καταλογισμού ενοχής προβλεπόμενη από τους αμερικανικούς νόμους: ούτε αιχμάλωτοι ούτε κατηγορούμενοι, είναι απλώς κρατούμενοι [*simple detainees*] και υπάγονται σε μια καθαρή *de facto* κυριαρχία – σε μια κράτηση που είναι αόριστη όχι μόνον με τη χρονική σημασία του όρου, αλλά και από την ίδια της την φύση, καθώς εξαιρείται εντελώς από τον νόμο και από κάθε μορφή δικαιοκτικού ελέγ-

χου. Με τους *detainees* του Γκουαντανάμο η γυμνή ζωή<sup>2</sup> επιστρέφει στην πιο ακραία της απροσδιοριστία.

Το έργο του Carl Schmitt αποτελεί τη συστηματικότερη προσπάθεια να εκπονηθεί μια θεωρία της κατάστασης εκτάκτου ανάγκης. Τα κυριότερα σημεία της θεωρίας του απαντώνται στο έργο του *Δικτατορία*,<sup>3</sup> καθώς και στην *Πολιτική Θεολογία* που εκδόθηκε έναν χρόνο αργότερα. Καθώς τα δύο αυτά βιβλία των αρχών της δεκαετίας του 1920 στοιχειοθετούν ένα παράδειγμα που δεν είναι απλώς επίκαιρο, αλλά ίσως μάλιστα μόνον σήμερα να τελειοποιείται στην πράξη, είναι απαραίτητο να συνοψίσουμε τις βασικές τους θέσεις.

Στόχος και των δύο βιβλίων είναι να εγγράψουν την κατάσταση εκτάκτου ανάγκης σε ένα δικαιοκτικό πλαίσιο. Ο Schmitt γνωρίζει πολύ καλά πως η κατάσταση εκτάκτου ανάγκης, στον βαθμό που ενεργοποιεί την «αναστολή της έννομης τάξης στο σύνολό της», δείχνει να «διαφεύγει από κάθε νομική θεώρηση»: επιδιώκει, ωστόσο, να επιβεβαιώσει την ύπαρξη μιας σχέσης, μιας οποιασδήποτε σχέσης, μεταξύ της κατάστασης εκτάκτου ανάγκης και της έννομης τάξης: «Η κατάσταση εκτάκτου ανάγκης διακρίνεται σε κάθε περίπτωση από την αναρχία και το χάος και, με τη νομική έννοια, εξακολουθεί να υπάρχει στους κόλπους της τάξης μολονότι δεν πρόκειται για έννομη τάξη».

Πρόκειται για μια παράδοση συνάρθρωση καθόσον αυτό που πρέπει να εγγραφεί στο εσωτερικό του δικαίου αναδεικνύεται κατ' ουσίαν εξωτερικό προς αυτήν, καθώς αντιστοιχεί στην αναστολή αυτής καθαυτήν της έννομης τάξης. Ο Schmitt επιχειρεί να καταδείξει πως, ανεξαρτήτως του ποιος επιτελεί την εγγραφή αυτή της κατάστασης εκτάκτου ανάγκης στην έννομη τάξη, η αναστολή του νόμου αφορά τον χώρο του δικαίου και όχι απλώς την αναρχία. Έτσι, η κατάσταση εκτάκτου ανάγκης εισάγει στο δίκαιο μια ζώνη ανομίας η οποία, σύμφωνα με τον Schmitt, καθιστά δυνατή την αποτελεσματική διευθέτηση του πραγματικού. Καταλαβαίνουμε λοιπόν για ποιον λόγο η θεωρία της κατάστασης εκτάκτου ανάγκης παρουσιάζεται στην *Πολιτική Θεολογία* ως θεωρία της κυριαρχίας. Εξασφαλίζεται κατ' αυτόν τον τρόπο ότι ο κυρίαρχος που αποφασίζει για την κατάσταση εκτάκτου ανάγκης παραμένει ριζωμένος στην έννομη τάξη. Ακριβώς όμως επειδή η απόφαση αφορά εδώ την κατάργηση του κανόνα και επειδή, κατά συνέπεια, η κατάσταση εκτάκτου ανάγκης αντιπροσωπεύει τον έλεγχο ενός χώρου που δεν είναι ούτε εξωτερικός ούτε εσωτερικός, «ο κυρίαρχος παραμένει έξω από την κανονικώς ισχύουσα έννομη τάξη και μολοντούτο της ανήκει, γιατί είναι υπεύθυνος να αποφασίσει εάν το Σύνταγμα μπορεί να ανασταλεί στο σύνολό του». Το να βρίσκεται κάτι εκτός και μολοντούτο να ανήκει: ιδού η τοπολογική δομή της κατάστασης εκτάκτου ανάγκης: καθώς δε ο κυρίαρχος που αποφασίζει για την έκτακτη ανάγκη ορίζεται λογικά κατά το είναι του από αυτήν ακριβώς τη δομή, μπορεί κι αυτός να χαρακτηριστεί από το οξύμωρο σχήμα ενός «εξιστάμενου ανήκειν».

\* \* \*

Το 1990 ο Jacques Derrida έδωσε στη Νέα Υόρκη μια διάλεξη με τίτλο *Ισχύς νόμου: το μυστικό θεμέλιο της εξουσίας*.<sup>4</sup> Η διά-

λεξη, μια ανάγνωση κατ' ουσίαν του δοκιμίου του Walter Benjamin *Για μια κριτική της βίας*, ξεσήκωσε πολλές συζητήσεις μεταξύ φιλοσόφων και θεωρητικών του δικαίου. Το γεγονός πως κανείς δεν αποπειράθηκε να αναλύσει τη φαινομενικά αινιγματική διατύπωση του τίτλου της διάλεξης αποτελεί ένδειξη όχι μόνο του εντεινόμενου διαχωρισμού της φιλοσοφικής και της νομικής κουλτούρας, αλλά και της παρακμής της τελευταίας. Το σύνταγμα «ισχύς νόμου» παραπέμπει σε μια μακρά παράδοση του ρωμαϊκού και μεσαιωνικού δικαίου, όπου σημαίνει «τη δραστικότητα [*efficacité*], την ικανότητα υποχρέωσης» εν γένει. Μόνον όμως στη σύγχρονη εποχή, στα συμφραζόμενα της Γαλλικής Επανάστασης, η έκφραση αυτή άρχισε να δηλώνει την υπέρτατη αξία των ενεργειών που εκφράζονται από την αντιπροσωπευτική συνέλευση του λαού. Στο άρθρο 6 του Συντάγματος του 1791, «ισχύς νόμου» σημαίνει τον ακατάλυτο χαρακτήρα του νόμου, τον οποίο δεν μπορεί να ακυρώσει ή να τροποποιήσει ούτε ο ίδιος ο κυρίαρχος.

Οφείλουμε, ωστόσο, να επισημάνουμε ότι, από τεχνική άποψη, τόσο στη σύγχρονη όσο και στην παραδοσιακή θεωρία, το σύνταγμα «ισχύς νόμου» δεν αναφέρεται στον ίδιο τον νόμο, αλλά στα διατάγματα τα οποία διαθέτουν, κατά το λεγόμενον, *ισχύ νόμου* – διατάγματα τα οποία η εκτελεστική εξουσία έχει τη δικαιοδοσία να εκδίδει σε ορισμένες περιπτώσεις, ιδιαίτερα μάλιστα, στην περίπτωση της κατάστασης εκτάκτου ανάγκης. Η έννοια «ισχύς νόμου», ως τεχνικός νομικός όρος, ορίζει έτσι τη διάκριση μεταξύ της δραστικότητας του νόμου και της τυπικής του υπόστασης, διάκριση μέσω της οποίας τα διατάγματα και τα μέτρα που δεν είναι τύποις νόμος αποκτούν εντούτοις την ισχύ του.

Αυτή η σύγχυση μεταξύ των πράξεων της εκτελεστικής και της νομοθετικής εξουσίας είναι ουσιώδες γνώρισμα της κατάστασης εκτάκτου ανάγκης (Η οριακή περίπτωση εν προκειμένω είναι το ναζιστικό καθεστώς, όπου, όπως επαναλάμβανε ο Άιχμαν, «ο λόγος του Φύρερ [είχε] ισχύ νόμου»). Και στις σύγχρονες δημοκρατίες, εξάλλου, η παραγωγή νόμων μέσω κυβερνητικών διαταγμάτων που επικυρώνονται εκ των υστέρων από το Κοινοβούλιο έχει γίνει πρακτική ρουτίνας. Η δημοκρατία σήμερα δεν είναι πλέον κοινοβουλευτική. Είναι κυβερνητική. Από τεχνική άποψη πάντως το ιδιάζον γνώρισμα της κατάστασης εκτάκτου ανάγκης δεν είναι τόσο η σύγχυση των εξουσιών όσο η απομόνωση της ισχύος του νόμου από τον ίδιο νόμο. Η κατάσταση εκτάκτου ανάγκης ορίζει ένα καθεστώς δικαίου στο οποίο ο κανόνας εξακολουθεί να ισχύει αλλά δεν εφαρμόζεται (καθόσον δεν έχει ισχύ) και πράξεις που δεν έχουν αξία νόμου αποκτούν την ισχύ του.

Αυτό σημαίνει πως σε οριακές περιπτώσεις η ισχύς νόμου ταλαντεύεται ως στοιχείο απροσδιόριστο που μπορεί να διεκδικηθεί τόσο από την αυθεντία του Κράτους όσο και από την αυθεντία μιας επαναστατικής οργάνωσης. Η κατάσταση εκτάκτου ανάγκης είναι ένας ανομικός χώρος όπου διακυβεύεται ακριβώς μια ισχύς νόμου χωρίς νόμο. Μια τέτοια ισχύς νόμου είναι πράγματι ένα μυστικό στοιχείο ή, μάλλον, μια πλασματική κατασκευή δια της οποίας επιχειρεί το δίκαιο να προσεταιριστεί την ανομία. Πώς όμως θα πρέπει να εννοήσουμε το μυστικό αυτό στοιχείο διά του οποίου ο νόμος επιζεί μετά την

κατάργησή του και ενεργεί στην κατάσταση εκτάκτου ανάγκης ως καθαρή ισχύς;

\* \* \*

Η ιδιαιτερότητα της κατάστασης εκτάκτου ανάγκης φαίνεται καθαρά εάν εξετάσουμε ένα μέτρο του ρωμαϊκού δικαίου το οποίο μπορεί να θεωρηθεί ως το πραγματικό της αρχέτυπο, το *iustitium*.

Όταν η ρωμαϊκή Σύγκλητος είχε ενδείξεις για μια κατάσταση που μπορούσε να απειλήσει ή να θέσει σε κίνδυνο τη ρεπούμπλικα εξέδιδε ένα ειδικό διάταγμα, το *senatus consultum ultimum*, το οποίο υποχρέωνε τους ύπατους (ή τους αντικαταστάτες τους, και κάθε πολίτη) να λάβουν όλα τα δυνατά μέτρα για να περιφρουρήσουν την ασφάλεια του κράτους. Το *senatus consultum* συμπεριελάμβανε και διάταγμα με το οποίο κηρυσσόταν το *tumultus*, δηλαδή, μια κατάσταση εκτάκτου ανάγκης εξαιτίας μιας εσωτερικής αταξίας ή μιας εξέγερσης, συνέπεια της οποίας ήταν και η ανακήρυξη του *iustitium*.

Ο όρος *ius-titium* (δικαιοστάσιο) –που συντίθεται κατ' αναλογία ακριβώς προς τον όρο *sol-stitium* (ηλιοστάσιο)– σημαίνει κυριολεκτικά τη «διακοπή», την «αναστολή του *ius*, της έννομης τάξης». Οι ρωμαίοι γραμματικοί εξηγούν τον όρο ως εξής: «Όταν ο νόμος φτάνει σε ένα σημείο στάσης, όπως ακριβώς ο ήλιος κατά το ηλιοστάσιό του».

Έτσι, το *iustitium* δεν ήταν τόσο αναστολή στο πλαίσιο της απονομής της δικαιοσύνης, όσο αναστολή του ίδιου του νόμου. Εάν θέλουμε να συλλάβουμε τη φύση και τη δομή της κατάστασης εκτάκτου ανάγκης, θα πρέπει πρώτα να καταλάβουμε την παραδοξότητα αυτού του δικαίου θεσμού ο οποίος αποσκοπεί απλούστατα στη δημιουργία ενός νομικού κενού, στην κατασκευή ενός χώρου πλήρως απηλλαγμένου από *ius*. Ας δούμε, για παράδειγμα, το *iustitium* που αναφέρει ο Κικέρων σε έναν από τους *Φιλιππικούς* του λόγους. Ο στρατός του Αντωνίου βαδίζει εναντίον της Ρώμης και ο ύπατος Κικέρων απευθύνεται στη Σύγκλητο με αυτά τα λόγια: «Κρίνω απαραίτητο να εκδοθεί το *tumultus*, να ανακηρυχθεί το *iustitium* και να ετοιμαστούμε για μάχη». Η συμβατική απόδοση του *iustitium* ως νομικό κενό είναι στην προκειμένη περίπτωση εντελώς άστοχη. Αντίθετα, μπροστά σε μια επικίνδυνη κατάσταση, το ζήτημα είναι να καταργηθούν οι περιορισμοί που θέτουν οι νόμοι στις ενέργειες των αξιωματούχων – κυρίως δε η απαγόρευση της θανάτωσης ενός πολίτη χωρίς την προσφυγή στη λαϊκή κρίση.

Μπροστά σε αυτόν τον ανομικό χώρο που βίαια επικαλύπτει τον χώρο της Πόλεως, φαίνεται ότι τόσο οι αρχαίοι όσο και οι σύγχρονοι συγγραφείς αμφιταλαντεύονται ανάμεσα σε δύο αντιφατικές συλλήψεις του *iustitium*: είτε το εμφανίζουν να αντιστοιχεί με την ιδέα μιας απόλυτης ανομίας κατά την οποία καταργείται κάθε εξουσία και κάθε δικαϊκή δομή, είτε την αντιλαμβάνονται ως την ίδια την πλήρωση του δικαίου κατά την οποία ο νόμος συμπίπτει απόλυτα με το πραγματικό.

Εξ ου και το ερώτημα: ποια είναι η φύση των πράξεων που διενεργούνται κατά τη διάρκεια του *iustitium*; Από τη στιγμή που διεξάγονται σε ένα νομικό κενό θα έπρεπε να θεωρούνται ως αμιγή γεγονότα, δίχως την παραμικρή νομική συνδήλωση.

Το ερώτημα είναι σημαντικό, γιατί διερευνούμε εδώ ένα πεδίο δράσης που πάνω απ' όλα εμπεριέχει την εξουσιοδότηση θανάτωσης. Έτσι, οι ιστορικοί του δικαίου αναρωτιούνται εάν ένας αξιωματούχος που θανάτωνε κάποιον πολίτη κατά τη διάρκεια ενός *iustitium* μπορούσε, μετά τη λήξη του *iustitium*, να παραπεμφθεί σε δίκη για ανθρωποκτονία. Βρισκόμαστε εδώ μπροστά σε ένα είδος δράσης που φαίνεται να ξεπερνά την παραδοσιακή δικαιοκρίση μεταξύ νομοθεσίας, εκτέλεσης και υπέρβασης αρμοδιοτήτων. Ο αξιωματούχος που ενεργεί κατά τη διάρκεια του *iustitium*, όπως ακριβώς και το όργανο που δρα στο πλαίσιο της κατάστασης εκτάκτου ανάγκης, ούτε εκτελεί τον νόμο ούτε τον παραβαίνει, ούτε, πολύ περισσότερο, δημιουργεί με τις ενέργειές του νέο νόμο. Καταφεύγοντας σε ένα παραδοξολόγημα, θα μπορούσαμε να πούμε πως με τις ενέργειές του «αντ-εφαρμόζει» τον νόμο. Τι σημαίνει όμως αντ-εφαρμόζω τον νόμο; Πώς να εννοήσουμε αυτή την ιδιαίτερη κατηγορία μεταξύ των ανθρώπινων πράξεων;

Ας επιχειρήσουμε τώρα, να αναπτύξουμε τα συμπεράσματα της γενεαλογικής μας διερεύνησης του *iustitium* από τη σκοπιά μιας γενικής θεωρίας της κατάστασης εκτάκτου ανάγκης:

1. Η κατάσταση εκτάκτου ανάγκης δεν είναι δικτατορία αλλά χώρος κενός δικαίου. Στο πλαίσιο του ρωμαϊκού συντάγματος ο δικτάτορας ήταν μια ιδιαίτερη μορφή αξιωματούχου που παρελάμβανε την εξουσία του διά νόμου που είχε ψηφίσει ο λαός. Αντίθετα, το *iustitium*, όπως και η σύγχρονη κατάσταση εκτάκτου ανάγκης, δεν συνεπάγεται τη δημιουργία καμίας καινούργιας αρχής, παρά μόνο τη δημιουργία μιας ζώνης ανομίας όπου όλοι οι νομικοί καθορισμοί απενεργοποιούνται. Από αυτή την άποψη, και αντίθετα με τη στερεότυπη αντίληψη, ούτε ο Χίτλερ ούτε ο Μουσολίνι μπορεί τεχνικά να οριστούν ως δικτάτορες. Ο Χίτλερ μάλιστα ήταν καγκελάριος του Ράιχ, διορισμένος νόμιμα από τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας. Εκείνο που χαρακτηρίζει το ναζιστικό καθεστώς, και το καθιστά ένα τόσο επικίνδυνο πρότυπο, είναι ότι επέτρεψε τη διατήρηση του Συντάγματος της Βαϊμάρης, ενώ, παράλληλα, του προσέθεσε μια δεύτερη και νομικά μη τυποποιημένη δομή, η οποία δεν θα μπορούσε να σταθεί δίπλα στην πρώτη χωρίς τη συνδρομή μιας γενικευμένης κατάστασης εκτάκτου ανάγκης.

2. Για τον άλφα ή τον βήτα λόγο, αυτός ο κενός νόμου χώρος φαίνεται τόσο απαραίτητος στην ίδια την έννομη τάξη ώστε αυτή η τελευταία επιχειρεί με κάθε μέσο να διατηρεί μια σχέση μαζί του, ως εάν να ήταν αναγκασμένος ο νόμος, προκειμένου να εξασφαλίσει τη λειτουργία του, να σχετίζεται με μια κατάσταση ανομίας.

\* \* \*

Από αυτό ακριβώς το πρίσμα θα πρέπει να διαβάσουμε τη διαμάχη για την κατάσταση εκτάκτου ανάγκης που έφερε αντιμέτωπους τον Walter Benjamin και τον Carl Schmitt κατά το διάστημα από το 1928 έως το 1940.

Η αφετηρία της διαμάχης τους εντοπίζεται συνήθως στην ανάγνωση από τον Benjamin της *Πολιτική Θεολογίας* του Schmitt, καθώς και στον μεγάλο αριθμό παραθεμάτων από τη θεωρία της κυριαρχίας του Schmitt που εμφανίζονται στο

βιβλίο του Benjamin *Η καταγωγή του γερμανικού τραγικού δράματος*.<sup>5</sup> Ο Benjamin αναγνώριζε την επιρροή που είχε ασκήσει στη σκέψη του ο Schmitt, κάτι που εθεωρείτο πάντα σκανδαλώδες. Δίχως να υπεισέλθω εδώ σε αποδεικτικές λεπτομέρειες, νομίζω ότι είναι δυνατόν να αντιστραφεί η κατηγορία του σκανδάλου και να υποστηριχθεί ότι η θεωρία της κυριαρχίας του Schmitt μπορεί να διαβαστεί ως απάντηση στην κριτική της βίας του Benjamin. Ποιο είναι το πρόβλημα που θέτει ο Benjamin στο έργο του *Για μια κριτική της βίας*?<sup>6</sup> Το ζήτημα που τον απασχολούσε ήταν ο καθορισμός της δυνατότητας μιας βίας έξω ή πέρα από το δίκαιο, μιας βίας που μπορούσε, ως βία, να θραύσει τη διαλεκτική μεταξύ της βίας που θέτει τον νόμο και της βίας που τον διατηρεί. Ο Benjamin αποκαλεί αυτή την άλλη βία «καθαρή», «θεία» ή «επαναστατική». Εκείνο που δεν μπορεί ο νόμος να αντέξει, εκείνο που απεχθάνεται ως ανυπόφορη απειλή, είναι η ύπαρξη μιας βίας εξωτερικής ως προς αυτόν και τούτο, όχι γιατί οι επιδιώξεις της είναι ασύμβατες με τους σκοπούς της έννομης τάξης, αλλά εξ αιτίας «του γεγονότος και μόνον της εξωτερικότητάς της».

Καταλαβαίνουμε λοιπόν τώρα με ποια έννοια η θεωρία της κυριαρχίας του Schmitt μπορεί να θεωρηθεί ως απάντηση στην *Κριτική* του Benjamin. Η κατάσταση εκτάκτου ανάγκης είναι ακριβώς ο χώρος εκείνος στο πλαίσιο του οποίου επιχειρεί ο Schmitt να εννοήσει και να εντάξει τη θέση ότι υπάρχει μια καθαρή βία που υφίσταται έξω από το νόμο. Κατά τον Schmitt, δεν υπάρχει καθαρή βία, δεν υπάρχει βία εντελώς εξωτερική ως προς τον νόμο,<sup>7</sup> διότι αφ' ης στιγμής κηρυχθεί η κατάσταση εκτάκτου ανάγκης, η επαναστατική βία εμπίπτει πάντοτε στο δίκαιο. Η κατάσταση εκτάκτου ανάγκης είναι λοιπόν το μέσο που επινοεί ο Schmitt για να απαντήσει στη θέση του Benjamin περί μιας καθαρής βίας.

Το κρίσιμο κείμενο στον φάκελο Benjamin / Schmitt είναι αναμφίβολα η 8η από τις *Θέσεις για την έννοια της ιστορίας*:<sup>8</sup> «Η παράδοση των καταπιεσμένων μάς διδάσκει πως η «κατάσταση εκτάκτου ανάγκης» στην οποία ζούμε δεν είναι η εξαίρεση αλλά ο κανόνας. Πρέπει να φτάσουμε σε μια σύλληψη της ιστορίας που να βρίσκεται στο ύψος αυτού του γεγονότος. Θα αντιληφθούμε λοιπόν τότε καθαρά πως χρέος μας είναι να προκαλέσουμε μια δραστική κατάσταση εκτάκτου ανάγκης, και αυτό θα βελτιώσει τη θέση μας στον αγώνα εναντίον του φασισμού».

Το γεγονός ότι η κατάσταση εκτάκτου ανάγκης έχει έκτοτε καταστεί κανόνας δεν σημαίνει μόνο ότι η ανεπικρισία [*indécidabilité*] της έχει φτάσει σε σημείο κορύφωσης, αλλά και πως δεν είναι πλέον σε θέση να εκπληρώσει τη λειτουργία που της προσέδιδε ο Schmitt. Κατ' αυτόν, η λειτουργία της έννομης τάξης βασίζεται σε τελευταία ανάλυση σε ένα τέχνασμα, την κατάσταση εκτάκτου ανάγκης, που αποσκοπεί να καταστήσει τον κανόνα εφαρμόσιμο μέσω της προσωρινής αναστολής της ενάσκησής του. Εάν όμως η εξαίρεση γίνει κανόνας, το τέχνασμα αυτό αδυνατεί πλέον να λειτουργήσει και η θεωρία του Schmitt για την κατάσταση εκτάκτου ανάγκης καταρρέει.

Από την άποψη αυτή, η διάκριση που εισήγαγε ο Benjamin μεταξύ μιας δραστικής και μιας πλασματικής κατάστασης εκτάκτου ανάγκης είναι ουσιώδης, μολονότι δεν της έχει

δοθεί η δέουσα προσοχή. Η διάκριση αυτή απαντάται ήδη στον Schmitt, ο οποίος την είχε δανειστεί από τη γαλλική θεωρία του δικαίου· ο Schmitt όμως, συνεπής με την κριτική που ασκούσε στη φιλελεύθερη ιδέα του κράτους δικαίου, θεωρεί πλασματική κάθε κατάσταση εκτάκτου ανάγκης που υποτίθεται ότι διέπεται από τον νόμο.

Ο Benjamin επαναδιατυπώνει την αντίθεση για να τη στρέψει εναντίον του Schmitt: από τη στιγμή που εξαλείφεται η δυνατότητα μιας πλασματικής κατάστασης εκτάκτου ανάγκης, κατά την οποία η εξαίρεση και ο κανόνας είναι χρονικά και χωρικά διακριτοί, δραστική πλέον μπορεί να είναι μόνο η κατάσταση εκτάκτου ανάγκης στην οποία ζούμε και την οποία δεν είμαστε πλέον σε θέση να διακρίνουμε από τον κανόνα. Εδώ κάθε πλασματική επινόηση δεσμών μεταξύ της βίας και του δικαίου εξαφανίζεται: υπάρχει μόνο μια ζώνη ανομίας, όπου κυριαρχεί η καθαρή βία, δίχως κανένα νομικό περίβλημα.

Αντιλαμβανόμαστε τώρα καλύτερα το διακύβευμα της διαμάχης μεταξύ Schmitt και Benjamin. Η διαφωνία παίζεται σε αυτήν τη ζώνη ανομίας, η οποία για τον Schmitt πρέπει να διατηρήσει με κάθε κόστος τη σχέση της με το δίκαιο, ενώ αντίθετα για τον Benjamin οφείλει να αποδεσμευθεί και να απελευθερωθεί από αυτή τη σχέση. Το ζήτημα εδώ είναι η σχέση ανάμεσα στη βία και το δίκαιο, ο χαρακτήρας της βίας ως κλειδί της πολιτικής δράσης. Η λογομαχία αυτή για την ανομία είναι κατά πάσα πιθανότητα το ίδιο καθοριστική για τη δυτική πολιτική με εκείνη τη «γιγαντομαχία περί του είναι» που καθόρισε τη δυτική μεταφυσική. Στο καθαρό είναι, νοούμενο ως το ύστατο διακύβευμα της μεταφυσικής, αντιστοιχεί η καθαρή βία ως ύστατο διακύβευμα της πολιτικής· στην οντοθεολογική στρατηγική που θέλει να συλλάβει το καθαρό είναι στα δίχτυα του λόγου,<sup>9</sup> αντιστοιχεί η στρατηγική της εξαίρεσης που επιδιώκει να διασφαλίσει τη σχέση ανάμεσα στη βία και το δίκαιο. Είναι σαν το δίκαιο και ο λόγος να έχουν ανάγκη μιαν άνομη ή «άλογη» ζώνη αναστολής, προκειμένου να θεμελιώσουν τη σχέση τους με την ζωή.

\* \* \*

Η δομική εγγύτητα μεταξύ του δικαίου και της ανομίας, μεταξύ της καθαρής βίας και της κατάστασης εκτάκτου ανάγκης, έχει επίσης, όπως συμβαίνει συχνά σε αυτές τις περιπτώσεις, και μια αντεστραμμένη μορφή. Οι ιστορικοί, οι εθνολόγοι και οι λαογράφοι είναι εξοικειωμένοι με τις ανομικές εορτές, όπως τα ρωμαϊκά Σατουρνάλια, το σαριβαρί ή το μεσαιωνικό καρναβάλι, που αναστέλλουν και αντιστρέφουν τις δικαιοκτικές και κοινωνικές σχέσεις που ορίζουν την κανονική τάξη. Οι αφέντες υπηρετούν τους υπηρέτες τους, οι άνθρωποι μασκαρεύονται και συμπεριφέρονται σαν ζώα, κακές συνήθειες και εγκλήματα που υπό κανονικές συνθήκες θα ήταν παράνομες αίφνης επιτρέπονται. Ο Karl Meuli<sup>9</sup> ήταν ο πρώτος που επισήμανε τη σύνδεση μεταξύ αυτών των ανομικών εορτών και των καταστάσεων αναστολής του νόμου που χαρακτηρίζουν ορισμένους αρχαϊκούς ποινικούς θεσμούς. Στις περιπτώσεις αυτές, όπως και στην περίπτωση του *iustitium*, είναι δυνατόν να σκοτώσει κανείς άνθρωπο, να καταστρέψει το σπίτι του και να αρπάξει τα υπάρχοντά

του, χωρίς να προσαχθεί σε δίκη. Η αταξία του καρναβαλιού και οι καταστροφικές ταραχές του σαριβαρί δεν αναπαράγουν ένα μυθικό παρελθόν, κάθε άλλο· αντίθετα, ενεργοποιούν εκ νέου μια πραγματική ιστορική κατάσταση ανομίας. Καθίσταται έτσι ορατός ο διφορούμενος δεσμός μεταξύ δικαίου και ανομίας: η κατάσταση εκτάκτου ανάγκης μεταμορφώνεται σε μια αχαλίωτη γιορτή όπου οι άνθρωποι επιδίδονται στην καθαρή βία για να την απολαύσουν σε πλήρη ελευθερία.

Φαίνεται λοιπόν ότι το δυτικό πολιτικό σύστημα μοιάζει με διπλή μηχανή, θεμελιωμένη στη διαλεκτική σχέση μεταξύ δύο ετερογενών και, κατά κάποιον τρόπο, αντιθετικών στοιχείων: του νόμου<sup>10</sup> και της ανομίας, του δικαίου και της καθαρής βίας, του νόμου και εκείνων των μορφών ζωής των οποίων την άρθρωση έχει ως προορισμό να διασφαλίσει η κατάσταση εκτάκτου ανάγκης. Για όσο καιρό τα στοιχεία αυτά μένουν διαχωρισμένα, η διαλεκτική τους μπορεί να λειτουργήσει, όταν όμως επικρατεί η αμοιβαία τους απροσδιοριστία, όταν τείνουν να συμφύρονται σε μια ενιαία εξουσία διπλής όψης, όταν η κατάσταση εκτάκτου ανάγκης γίνεται κανόνας, τότε το πολιτικό σύστημα μετατρέπεται σε μηχανισμό θανάτου. Ρωτάμε λοιπόν: για ποιον λόγο έχει ο νόμος<sup>11</sup> εκ συστάσεως ανάγκη την ανομία; Γιατί η πολιτική της Δύσης είναι αναγκασμένη να αναμετριέται με αυτό το εσωτερικό κενό; Ποια είναι λοιπόν η υπόσταση της πολιτικής, εάν καταχωρίζεται κατ' ουσίαν σε αυτό το νομικό *vacuum*; Όσο δεν είμαστε σε θέση να απαντήσουμε στα ερωτήματα αυτά, αδυνατούμε να απαντήσουμε και σε τούτο το άλλο ερώτημα, ο απόηχος του οποίου διαπερνά όλη τη δυτική πολιτική ιστορία: *τι σημαίνει να δρα κανείς πολιτικά;*

Μετάφραση: Θεόφιλος Τραμπούλης

#### ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Carl Schmitt, *Politische Theologie. Vier Kapitel zur Lehre von der Souveränität* [1922], εκδ. Duncker & Humblot, Βερολίνο 1985 [Πολιτική Θεολογία. Τέσσερα κεφάλαια γύρω από τη διδασκαλία περί κυριαρχίας, Μετάφραση-σημειώσεις-επιλεγόμενα: Παναγιώτης Κονδύλης, εκδ. Λεβιάθαν, Αθήνα 1994]. (Σημ. Σ.Θ.)
2. Για την έννοια της "γυμνής ζωής" βλ. Giorgio Agamben, *Homo Sacer: Il potere sovrano e la nuda vita*, εκδ. Giulio Einaudi, Τουρίνο 1995. (Σημ. Σ.Θ.)
3. Carl Schmitt, *Die Diktatur. Von den Anfängen des modernen Souveränitätsgedankens bis zum proletarischen Klassenkampf* [1921], εκδ. Duncker & Humblot, Βερολίνο 1978. (Σημ. Σ.Θ.)
4. Jacques Derrida, "Force of Law: The 'Mystical Foundation of Authority,'" στο Drucilla Cornell, et al. (επιμ.), *Deconstruction and the Possibility of Justice*, εκδ. Routledge, Λονδίνο 1992. (Σημ. Σ.Θ.)
5. Walter Benjamin, *Ursprung des deutschen Trauerspiels*, στο *Gesammelte Schriften*, τόμος I.1, εκδ. Suhrkamp, Φραγκφούρτη 1974. (Σημ. Σ.Θ.)
6. Walter Benjamin, *Zur Kritik der Gewalt*, στο *Gesammelte Schriften*, τόμος II.1, εκδ. Suhrkamp, Φραγκφούρτη 1977 [Για μια κριτική της βίας, εκδ. Ελευθεριακή κουλτούρα, Αθήνα (χ.χ.)]. (Σημ. Σ.Θ.)
7. Ελληνικά στο κείμενο. Για τη σμιπιανή έννοια του νόμου βλ., μεταξύ άλλων, το έργο του Schmitt *Der Nomos der Erde im Völkerrecht des Jus Publikum Europaeum* [1950], Duncker & Humblot, Βερολίνο 1970. (Σημ. Σ.Θ.)
8. Walter Benjamin, "Über den Begriff der Geschichte," στο *Gesammelte Schriften*, τόμος I.2, εκδ. Suhrkamp, Φραγκφούρτη 1974. (Σημ. Σ.Θ.)
9. Ελβετός κλασικός φιλόλογος και θρησκευσιολόγος (1891-1968). (Σημ. Σ.Θ.)
10. Ελληνικά στο πρωτότυπο.
11. Ελληνικά στο πρωτότυπο.